

(TOPLUM)

öğretmen imama yenildi mi?

Cumhuriyetin öğretmeninin mahalle imamına karşı mücadelesi hiç olmamıştır.

Öğretmen üniformalarla tek tip yapılmak için okula getirilmiş öğrencilere dinsel kültür dışında iyi güzel doğru değerleri verebilecek müfredata ve bilgiye sahip değildi. Kazara böyle bilgileri edinmiş olanlar da sürgün, açığa alınma ve ıslah olmadıklarında görevden edilme gibi her türlü engelleyici ve dışlayıcı davranışa maruz kaldılar.

SELMA GÜNGÖR

En son mahalle baskısı olarak tanımlanan ve cuk oturduğu düşünülen bir baskı ve daha da artacağı korkusu gündemimizi meşgul ediyor. Tanımlama pek çok açıdan yaşanılanı çok iyi açıklıyor. Kavramı ortaya atam Şerif Mardin daha sonra "cami imamı cumhuriyeti temsil eden öğretmeni yendi" diyerek konuyu daha da açtı. Ve cumhuriyetin iyi güzel ve doğruya ilişkin İslam dininden daha üstün ya da eşdeğerde bir değerler sistemi yaratmadığı için bu yenilginin normal olduğunu söyledi. Bu eksikliğin bizim ülkemizin özelliği olduğunu batının iyi güzel ve doğruya ilişkin yıllar süren yaygın bir tartışma yaparak din dışında iyi güzel ve doğruyu bulduğunu söyledi. Bundan da anlamamız gereken, bu tartışma yapılmış olsaydı din dışında iyi güzel ve doğruya ilişkin değerler yaratabileceğimiz. Şerif Mardin'in saptamaları doğru tabii ki ama bunun nedeni olarak tanımladığı gerekçe çok iyi açıklıyor durumu.

Semavi dinlere baktığımızda tarihin bir döneminde, toplumsal gelişmenin bir aşamasında ortaya çıktığını görebiliriz. Özel mülkiyetin ve ataerkilliğin ortaya çıkmasıyla birlikte eski ilişkileri ortadan kaldıracak daha güçlü bir tanrı ihtiyacı tek tanrılı dinleri ortaya çıkardı. Hem giderek büyüyen toplumların kendi içlerinde yeni ortaya çıkan özel mülkiyete ve ataerkine saygıyı yerleştirmek için, ve kendileri dışındakilerle de özel mülkiyeti temel alan ilişki kurma biçimi olarak ortaya çıktı. Dinler kara ticaretinin artmasıyla, mülkiyet ve üretim ilişkilerinin sürekliliğini sağlayan en önem-

li araç olarak tarih içinde yerini aldı. Gelişen ataerkinin tüm biçimlerine uyumlu olarak gelişti. Aile içindeki babadan, fetih hakkının kabulüne, aristokrasiye ve hanedanlara hepsi tanrısal seçkinler olarak dinlerle meşrulaştı. Efendiye bağlılık ve itaat, tanrıya bağlılık ve itaatle özdeş hale geldi. Yani silahlı olanların fethederek kurdukları egemenliğin dinler tarafından kutsanması ve fethedilenlerin efendilerine zorunlu bağlılığı ve itaati üzerine kurulu bir sistem. Tek tanrılı dinler bu düzeni meşrulaştırdı ve tanrısal özellik vererek tartışılmaz ve değiştirilmez kıldı.

Burjuvazinin yeni bir sınıf olarak tarih sahnesinde yerini almasıyla beraber değişen üretim ilişkilerinin ihtiyaçları bu sistemden farklılaştı. Artan ticaretin ihtiyacı olan meta üretimi daha çok işçiye ihtiyaç duyuyordu ve bunun için de tebaanın efendiden özgürleşmesi gerekiyordu. Giderek zenginleşen burjuvazi şehrin yönetiminde söz sahibi olmak istiyordu. Bunun için ayrıcalıklı olmaya karşı çıkıyordu. Fetih hakkından doğan ve dinsel olarak korunmuş tüm ayrıcalıkları reddediyor ve ayrıcalıklı seçkinliğin yerine eşitliği koyuyordu. Babanın iktidarına karşı erkek kardeşliği ve özgürlüğü, koyuyordu. Tüm bu mücadelelerin ortasında din vardı. Eski rejimi koruyan dinler de tartışmanın ana konusundaydılar. Sonuçta dinsel olarak düzenlenen toplumsal ilişkiler ortadan kalktı ve din toplumdan sökülüp atılarak kişilerin vicdanlarına gönderildi.

Bu özgürlüğün ve eşitliğin kapsamı ise egemenliğin sürdüğü toprakların üzerindeki herkeste. Bu herkes eşitler ve özgürler olarak, fetih hakkından doğan egemenliği reddediyor, iktidarı istiyor ve iktidarın o topraklarda yaşayan herkesin olduğunu söylüyordu. Eşitlik, özgürlük, insan olmak ve kardeşlik, ayrıcalık ve ataerki ve bunları kutsayan dine karşı yeni değerler olarak ortaya çıkıyordu. İyi doğru ve güzel olanın temel belirleyeni seçkinlik değil bu kavramlar oluyordu. Yurttaşlık eğitimi, kişilerin hem yurttaş olarak haklarının öğretilmesi ve okur yazar olarak seçme seçilme haklarını kullanması, hem de kapitalizmin ihtiyacı olan bilgileri edinmesi için zorunlu hale getirildi. Böylece, hayatta yaşanan okulla pekiştirildi.

Burjuvazinin bu ilericiliği işçi sınıfının 1848'de iktidarı almasına kadar sürdü. Burjuvazi iktidarını almak için eski rejimin güçlerini —aristokrasiyi— yardıma çağırırdı ve bu andan sonra ilericiliği so-

na erdi. Yeni bir sınıf olarak işçi sınıfı artık eşitlik özgürlük kardeşlik ve demokrasi mücadelesini vermeye başladı. Hem bu hem de liberalizmin yarattığı işsizlik ve yoksullukla ortaya çıkan devrimlerle aristokrasi burjuvazinin silahlı gücü olarak burjuvazinin hizmetinde devrimleri bastırdı, burjuvazi de artı-değerini aristokrasiyle paylaşmayı kabul etti. Milliyetçilik korporatizm ortaya çıkan bu yeni durumun ideolojisini oluşturdu. Korporatizmle toplumda var olan ilişkiler insana benzetilerek doğallaştırıldı ve katılaştırıldı. Milliyetçilikle ise geçmiş referans gösterilerek eski ilişkiler tekrar meşru hale geldi. Milliyetçiliğin egemen olmasından önce bir toprak üzerinde yaşayanların ulusu oluşturduğu topraklar, bu tarihi referans göstererek geçmiş birliği yarattılar. Daha sonra ortaya çıkanlar ise eski rejimin hemen tüm ilişkilerini milletin özelliği olarak kabul ederek eski rejimin tüm ilişkilerini ayrıcalıkları daha geniş bir toplum kesimiyle, ama tümüyle değil, paylaşarak varlıklarını devam ettirdiler.

Bir üretim biçimi ve egemenlik ilişkisi döneminin ulaşım hızına bağlı olarak yayılır. Hem zaman içinde çevreye doğru yayılır hem de uzamsal olarak ulaşım olanaklarının izin verdiği evren içinde yayılır. Kapitalist üretim de doğruya, üç imparatorluğa doru yayılmaya devam etti. Hanedanlar kendilerini ya bir etni ya da bir dinsel grupla özdeşleştirerek ayrıcalıklarını ve yönetme hakkını bu gruplarla paylaşarak varlıklarını korumaya çalıştılar. Ama hem ayrıcalıklı yaptıkları bu grupların hem de haklarını kısıtladıkları etnilerin yönetime katılma talepleri ve sonunda ayrılmaları bu imparatorlukların dağılmasına yol açtı.

Meta üretimi ve ticaret Osmanlı topraklarına da dönemin hızında ulaştı. Osmanlı hanedanının egemenliği hem içten hem de dışarıdan giderek güçlenen Avrupa devletleri tarafından sarsılmaya başladı. Osmanlı hanedanı ve seçkinleri imparatorluğun/devletin bekası için önce askeri gücü ve yapıyı yenileyerek fetih hakkını korumaya çalıştı. Ama başarılı olamayınca beka için kapitalist üretimin kendisine dayattığı zorunlulukları kabul etti. Ticaretin ve meta üretiminin gereği olan özel mülkiyeti kabul etti.

Osmanlı toplumunda demokratikleşme, eşitlik özgürlük talepleri, toplumun burjuvazi ve işçi sınıfını oluşturan Ermeni ve Rumlar tarafından dile

{ TOPLUM }

getirildi. Bu talepler, özel mülkiyetin korunması vb. haklarla palazlanan ve güçlenen Osmanlı asker ve sivil bürokrasisinin iktidara daha fazla katılma arzusuyla birleşti ve siyasal ifadesini 1908 devriminde buldu. Ancak 1908 devrimi, Osmanlı asker bürokrasisinin iktidar olanaklarını kullanarak kendilerinin burjuvalaşması ve devletin bekasını korumak için Türkleri, Türkler içinde asker sivil bürokrasiyi ayrıcalıklı kılacak yasa ve düzenlemelere gitmeleri ile eşitlik ve özgürlük taleplerinden uzaklaştı. 1908 devrimine katılan gayrimüslim bu grupların ayrılık hareketlerine gitmelerine yol açtı. Birinci paylaşım savaşı bu grupların İttihat ve Terakki hükümeti tarafından devletin bekası için Osmanlı topraklarından fiziksel ve tarihi tasfiyesine olanak tanırken gelen yenilgi, korunan devlet üzerindeki egemenlik alanını küçülttü. Asker ve sivil bürokrasi, kendi egemenliklerine en büyük rakip olabilecek Rum ve Ermeni burjuvaziden bu savaş sırasında kurtuldu, ve kendini yeni burjuvazi olarak kurma çabalarına girdi. Türklerin diğer halklar içinde ayrıcalıklı olduğu, egemen olan asker ve sivil bürokrasinin de Türkler arasında daha ayrıcalıklı olduğu bir rejim cumhuriyet adını alarak yürürlüğe koyuldu.

Osmanlıdaki burjuvalaşan halklar fetih hakkını reddeder, eşitlik ve özgürlük talep ederken Osmanlı aydınlarını oluşturan Osmanlı bürokratlarının kaygısı devleti korumaktı. Bu nedenle batıda tartışılan eşitlik, özgürlük, kardeşlik ve sosyalizm gayrimüslimlerin konuları olurken, Osmanlı aydınlarının devleti koruma kaygısı onların daha farklı konularla ilgilenmelerine ve konuşmalarına yol açmıştır. Her toplumsal kesim kendi toplumsal ilişkilerine uygun olan tartışmaları yapmış, bilgi dağıtıcısını buna göre oluşturmuştur. (İnsanlar yaşadığı gibi düşünür, düşündüğü gibi yaşamaz.) Osmanlı aydınlarını da milliyetçilik, ırkçılık ve korporatizm hemen hemen ilgilendiren tek konu olmuştur. Çok cılız bir ses olarak da liberalizm. Ama burjuvazinin rakip olarak çıkararak ayrıcalıklarını tehdit etme potansiyeli nedeniyle, liberalizmin karşıtı olarak kurulan korporatizm bu tartışmanın yapılmasını hep engellemiştir. Cumhuriyete aktarılan kültürel mirasın temel özelliği devletin bekası ve devleti korumak için gereken değişikliklerin yapılması idi. Bir ayrıcalıklar devleti olduğu için de, korunacak olan başlıca ilişki tabii ki ayrıcalıklı olmaktı.

Birinci dünya savaşı ve izleyen kurtuluş savaşıyla eşitlik ve özgürlüğü talep eden Ermeni, Rum burjuvazi ve işçi sınıfı ortadan kaldırılınca, Müslüman toplum içinde ortaya çıkan Sosyalist Fırka, TKP kapatıldıktan sonra, silahlı güç olarak yeşil ordu ortadan kaldırıldıktan sonra, liberal kanat sindirildikten sonra egemen düşünce devletin bekası, milliyetçilik, ırkçılık ve korporatizm olarak kaldı. Yeni cumhuriyetin iyi doğru güzel düşüncesinin temelini bunlar oluşturdu; eşitlik özgürlük kardeşlik demokrasi değil. Bunları da daha sonra CHP'nin altı oku halini alan ilkelerde görebiliriz: devletçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik cumhuriyetçilik, inkılapçılık.

İktidarın el değiştirme yöntemi olarak fetih hak-

kının hala itibarsız olduğu bir dünyada kurtuluş savaşının muzafferleri olarak padişah olmak mümkün değildi. Bunun için yeni fatihlerin egemen olmasının, iktidarın hanedandan asker bürokrasiye el değiştirmesinin bir yolu olarak cumhuriyet ilan edildi. Bunu en iyi anlayan da fetih hakkına dayanarak sultan olan son Osmanlı padişahı oldu zaten, hiç direnmeden tahtı terk etti. Eskinin devamını da seçilme hakkını kullanan cumhuru yalnızca asker sivil bürokratlar olarak tanımlayarak sağladılar. Halkın lider tarafından seçilmişleri onayladığı bir cumhuriyet oluşturuldu. Ya da halk asker sivil bürokrasiye indirgendii.

Laiklik ise saltanatın meşrulaştırıcı ögesi dinin hilafet kurumundaki dönüşümlerle cumhuriyet dini haline gelmesinden ibarettir. Önce sultanlığı alınan hanedanın gücünü azaltmak için hilafet meclise aktarılır, ardından hilafet kurumu kaldırılarak devletin denetiminde diyanet kurumu ortaya çıkar. Böylece laiklik yeni cumhuriyete zarar verecek yozlaşmış dinsel akımları ortadan kaldırmak ve cumhuriyetin denetlediği ve cumhuriyet politikalarına hizmet eden bir ilişkiye dönüştürülür. Toplumun dinsel hizmeti devletin yetiştirip istihdam ettiği imamlar tarafından verilerek din devlet politikalarının destekçisi haline getirilir. Müslümanlığın Hanefi kolunun Sünni mezhebi bu devletin resmi dini haline gelir. Bu laisizmle gayrimüslim din kurumları da sınırlandırılır.

Milliyetçilik, Türklerin, Türkler içinde de asker sivil bürokrasinin ayrıcalıklı olması ve Anadolu'nun gayrimüslimlerden temizlenmesinin ve Türk olmayan Müslüman tebaanın kontrol altına alınması politikalarının ilkesi olarak ortaya çıkıyordu. Geçmiş birliği fetih hakkına dayandırılarak, askerlik Türk milletinin doğal özelliği haline getirildi; en kahraman askerin de doğal olarak milli şef olarak siyasal hayata yön vermesi meşrulaştırılıyordu.

Halkçılık korporatizmin yansıması olarak sınıfları ve sınıf mücadelesini reddeden, mutlu kaynaşmış kitle olmanın ilkesi olarak sunuluyordu. Burjuvazinin gelişerek asker sivil bürokrasinin ayrıcalıklarına karşı çıkışın, kapitalist sistemde sınıf mücadelesini asıl olarak işçi sınıfının vermesi nedeniyle işçi sınıfının mücadelesinin bastırılmasının ilkesi olarak düzenlendi. Dolayısıyla halkçılık egemenlik ilişkilerinin gizlendiği ideolojik bir maske oldu.

Devletçilik ayrıcalıklı grup olarak asker sivil bürokrasinin egemenliğinin korunması olarak devam etti. Hanedan egemenliğinin korunmasında asker ve sivil bürokrasinin iktidarına dönüşmesiyle bu iktidarın korunmaya alınmasına dönüştü. Kapitalist üretim ilişkileri dünyaya egemen olduğu için devlet eliyle düzenlenerek sınıfların baskı ve kontrol altında tutulduğu kapitalist yoldan ekonomik kalkınma bu devletin politikası haline gelmiştir.

Inkılâpçılık da bu düzenlemelerin ve korunmasının ilkesi olmuştur. Tüm bu düzenlemeler Taha Parla'nın deyişle monarşiye ve teokrasiye karşı düzenlemelerdir. Teokrasiye ve monarşiye karşı olduğu için ve halkçı olduğu için de demokratik olduğu iddia edilir.

Bu temeller yurttaşlık eğitiminin de konusunu oluşturur. Din cumhuriyetin temelinden çıkmadığı için eğitimin temelinden de hiç çıkmamış, aksine bir mezhebin inanç ve toplum düzenleyişi ile toplumu şekillendirmeye devam etmiştir. Bu nedenle imamla öğretmen hep el ele çalışmıştır. Eğitimin bir amacı ilim ve fennin öğretilerek hem meslek edinilmesi hem de bilimsel başarılarla Türklüğün muasır medeniyete ulaştığının gösterilmesidir. Ama eğitim dış cereyanlara (buradan özellikle liberalizm, Marksizm, sosyalizm, anarşizm, devrimcilik kastediliyor) tümüyle kapalı ve Türk kültürünü içerecek biçimde yapılmalıdır. Millet in tanımları içinde yer alan dini inanç birliği Türk kültürünün de en önemli ögesi olmakta ve böylece kültürün dinsel öğelerine uygunluk yurttaşın eğitiminin önemli bir bileşeni olmaktadır.

Başlangıçta eğitim müfredatında din derslerinin olmaması bir olumsuzluk gibi görülse de aslında yurttaş özel yaşantısında tümüyle erkek egemenliğini, ayrıcalıklı olmayı kutsayan dinin kontrolündeki mahalleye terk edilerek özel yaşantısı din tarafından kontrol edilmiştir. Özellikle kadınların yaşantıları; kapitalizmin ihtiyaç duyduğu işgücü ve eğitim ihtiyaçları ile kamusal alana çıkma olanağı bulan kadınlar mahalle baskısı ve özel alandaki dinsel kültür tarafından denetlenmektedir. Bireysellik hiçbir zaman olumlanmamış ve bireysel hak kullanımları toplumu rencide eder diye engellenmiş, rencide oldum diye hakkını kullananlara saldırılara şimdiye kadar hemen hiçbir şey yapılmamıştır. Kültür ve değerler namus cinayetlerinde olduğu gibi, yaşam hakkını ihlal ettiğinde bile kişisel hakların üzerinde yer almıştır.

Yani aslında cumhuriyetin öğretmeninin mahalle imamına karşı mücadelesi hiç olmamıştır. Öğretmen üniformalarla tek tip yapılmak için okula getirilmiş öğrencilere dinsel kültür dışında iyi güzel doğru değerleri verebilecek müfredata ve bilgiye sahip değildi. Kazara böyle bilgileri edinmiş olanlar da sürgün, açığa alınma ve islah olmadıklarında görevden men edilme gibi her türlü engelleyici ve dışlayıcı davranışa maruz kaldılar.

Burjuvazinin kendisinin de aristokratlaşarak devrimci barutunu yitirmesinin de payı var bunda tabii. Eşitlik özgürlük ve kardeşlik bayrağını burjuvazi taşıyor artık. Yıllardır eline aldığı yok. Ancak yeni bir sermaye grubu ortaya çıktığında onun diğer sermaye sahipleriyle eşitlenene kadar talebi oluyor. Sonra hemen eski düzene uyum sağlıyor.

Bugün eşitlik, özgürlük, kardeşlik ve demokrasi mücadelesini ezilenler ve işçi sınıfının ezilen kesimleri vermektedir. Birbirine eklemlenmiş dini, milliyetçi ırkçı ve cinsiyetçi "iyi, doğru ve güzel" in bizi ezilen ve sömürülen konumda tutmaya yaradığını çok iyi biliyoruz. Doğru olan tüm ayrıcalıkları ortadan kaldırmaktır. İyi olan sömürünün, zorun ortadan kalkmasıdır. Güzel olan insanın bir makinenin ya da sermayenin uzantısı olmaktan kurtulup insan olarak kendini gerçekleştirmedi; istediği zaman ekmek yapmak, istediği zaman balık tutmak, istediği zaman ekonomi politikası eleştirmek...